

МОЛОДІ ВЧЕНІ УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття розкриває зміст термінів «учений», «молодий учений», «наукова діяльність» та ін. Автором надається перелік основних проблем, що стосуються молодих українських учених. Також пропонуються можливі шляхи вирішення та подолання негативних явищ у сфері науки та освіти. Таким чином, обґрунтовується сучасний стан молодих учених на Україні, їхні проблеми та перспективи.

Ключові слова: вчений, молоді вчені, науковці, наука, наукова діяльність, соціально-економічний розвиток.

Данная статья раскрывает содержание терминов «ученый», «молодой ученый», «научная деятельность» и др. Автором приводится перечень основных проблем, касающихся молодых украинских ученых. Также предлагаются возможные пути решения и преодоления негативных явлений в сфере науки и образования. Таким образом, обосновывается современное состояние молодых ученых на Украине, их проблемы и перспективы.

Ключевые слова: ученый, молодые ученые, научные, наука, научная деятельность, социально-экономическое развитие.

This article reveals the meaning of the terms «scientist», «young scientist», «research activities» etc. The author provides a list of key issues relating to young Ukrainian scientists. Possible solutions and ways to overcome negative phenomena in science and education are offered. Thus, the current state of young scientists in Ukraine, their problems and perspectives are justified.

Key words: scientists, young scientists, academics, science, research activities, social and economic development.

Постановка проблеми. Культурний, освітній та інтелектуальний потенціал будь-якої держави визначається її науковими досягненнями. Адже здатність генерувати нові знання та технології, високий дослідницький потенціал є запорукою динамічного соціально-економічного розвитку країни, її гідного місця у світовому співтоваристві та конкурентоспроможності серед інших держав.

Суспільство, економіка якого базується, насамперед, на новому знанні та його застосуванні, має високо цінувати саме молодих учених – авторів оригінальних наукових ідей та теорій, а також шляхів грамотного та кваліфікованого практичного втілення цих теорій.

Та, на жаль, нерозуміння всіма урядами незалежної України унікальної ролі науки та науковців як генераторів нових знань і базису інноваційного розвитку економіки, зменшили наукоємність валового внутрішнього продукту України до 0,7 %, тоді як у розвинених країнах цей показник досягає 60-80 % [5].

Як наслідок, за останнє двадцятиріччя на людському рівні втрачено повагу до наукової роботи. Навіть визнання видатних досягнень учених обмежили лише однією державною

премією в галузі науки і техніки. «На управлінському загальнодержавному рівні ми фактично втратили можливість створювати умови для затребуваності науки, а це, на нашу думку, – головне, оскільки сталося відокремлення науки від економіки і суспільства» – зазначає академік НАН України М. Є. Ільченко [5].

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні засади для дослідження цього питання становлять наукові доробки вчених різних галузей науки з різних країн. Так, питаннями розвитку науки в університетах України займаються Є. Башков, О. Гайдарчук, В. Іваніца, М. Ільченко, О. Садовий, А. Черноус, Н. Шуст та ін.

Дослідженням стану кар'єри та соціального статусу молодих учених присвятили свою увагу такі дослідники, як Р. Безус, Л. Гохберг, Г. Китова, Л. Колісник, С. Косович, Л. Мехришвілі, О. Скрауч, А. Солнішкіна, Н. Шуст та ін.

Метою статті є висвітлення сучасного стану молодих учених на Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», вчений – це фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без

громадянства), яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження і отримує наукові та/або науково-технічні результати;

молодий вчений – це вчений віком до 35 років;

наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження;

науково-педагогічна діяльність – педагогічна діяльність у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації, пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю;

науковий працівник – вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації;

науково-педагогічний працівник – вчений, який за основним місцем роботи займається професійно педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації;

наукова робота – дослідження з метою одержання наукового результату;

науковий результат – нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо [2].

Із перерахованої вище термінології випливає, що молоді вчені – це молодь (згідно ЗУ «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р.), що зайнята у сфері освіти і науки. Але це також і одна зі специфічних соціально-професійних груп. Адже, з одного боку, властивості й ознаки цієї групи відображають тенденції розвитку молоді в цілому, а з іншого – професійного співтовариства, що займається інтелектуальною діяльністю (науковою та науково-педагогічною).

Таким чином, до категорії молодих учених ми відносимо аспірантів та докторантів, викладачів із науковим ступенем та без нього, наукових співробітників та наукових працівників підприємств та установ, що займаються науковою діяльністю (наприклад, інженери, інтерни тощо).

Та, зважаючи на сучасний стан науки в країні, варто зазначити, що майбутнє молодих учених знаходиться під питанням. Причинами цього виступає ряд таких проблем:

– відсутність послідовної державної політики у сфері молодіжної науки та діяльності молодих учених;

– низька популярність науки серед випускників ВНЗ [5];

– відсутність необхідної кількості бюджетних місць в аспірантурах [3];

– невисока заробітна плата учених та викладачів, які не мають вчених ступенів і звань, а також стажу роботи у вищій школі (те ж саме можна сказати і про аспірантські стипендії) [3];

– велика кількість проблем, що торкається молодих учених (зокрема житлове питання) [3];

– гостра нестача фінансування науково-дослідної роботи (гранти, конференції, круглі столи) [4];

– занепад виробництва як сфери можливого подальшого працевлаштування та наукової діяльності (нині підприємства не мають стимулів вкладати частину свого прибутку в науку, брати на практику студентів, працевлаштовувати молодих фахівців);

– комерціалізація галузі науки, як наслідок недостатньої фінансової підтримки з боку уряду (участь у конференціях та наукові публікації науковців пов'язані з додатковими фінансовими витратами);

– відтік обдарованої молоді та молодих учених за кордон та до інших галузей науки, у тому числі у приватний та комерційний сектори бізнесу.

Як бачимо, проблем чимало. І всі вони потребують згуртованих активних дій як з боку уряду, так і з боку місцевих органів самоврядування.

Задля покращення розвитку та підвищення престижності науки в Україні в цілому та молодого вченого зокрема *необхідно вжити низку таких заходів:*

1) активне виконання плану заходів щодо реалізації «Концепції реформування системи фінансування та управління науковою і науково-технічною діяльністю на період до 2017 року». Насамперед, направити фінансування на відновлення наукового потенціалу ВНЗ, здійснення інноваційних проектів та залучення до їх реалізації більшої кількості молодих вчених і фахівців.

Так, за даними ЮНЕСКО, в Україні загальний рівень фінансування наукової і науково-технічної діяльності в розрахунку на одного вченого працівника приблизно в шість разів нижчий, ніж у США та Німеччині, у п'ять разів – Японії і в 1,3 рази – Росії. Фінансування науки в Україні (у % ВВП) упродовж 2000-2011 років знизилася з 1,16 % до 0,73 % [1], хоча Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» визначено, що бюджетні витрати на цивільні наукові дослідження в Україні мають становити не менше 1,7 % ВВП [2];

2) створення єдиної бази законодавчих актів, що регламентують роботу аспірантів, докторантів та молодих учених [4];

3) для підвищення конкурентоспроможності результатів наукових досліджень і розробок університетів здійснити заходи щодо оснащення вищих навчальних закладів сучасним науково-дослідним устаткуванням, а також створення міжуніверситетських центрів колективного

користування молодими вченими та науковцями унікальним науково-дослідним устаткуванням (з виділенням фінансування на їх утримання) і наукомістким програмним забезпеченням із можливістю дистанційного доступу та обробки даних [4];

4) на рівні Міністерства освіти і науки України забезпечити для молодих учених та науковців доступ до електронних ресурсів комерційних наукометричних баз Scopus, Web of Science та наукової періодики провідних світових видавництв Elsevier, Springer та ін. [5];

5) для посилення інтеграції молодих учених України до міжнародної наукової спільноти, більш широкої їх участі в міжнародних проектах та отримання конкурентоспроможних наукових результатів світового рівня, розширити перелік міждержавних програм спільних досліджень, забезпечити підтримку участі молодих вчених та науковців університетів у європейських грантових програмах, у тому числі через сплату Україною відповідного фінансового внеску [5];

6) враховуючи зростання обсягів міжнародної наукової співпраці між українськими та зарубіжними ВНЗ і науковими установами, збільшити кількість стажувань аспірантів і докторантів за кордоном за підтримки як МОН, так і зарубіжних установ та міжнародних фондів [5];

7) сприяння фінансуванню наукових відряджень по Україні або надання пільг на проїзд міжобласними маршрутами для відвідування конференцій, круглих столів, наукових семінарів, бібліотек та інших наукових організацій [4];

8) нормативно закріпити можливість подвійного консультування та керівництва кандидатськими і докторськими дисертаціями, де одним з керівників (консультантів) виступатиме представник закордонного ВНЗ або наукової установи [5];

9) для заохочення обдарованої молоді та молодих учених до наукової та науково-педагогічної діяльності в Україні створити дієві механізми соціальної підтримки молодих учених і науково-педагогічних працівників, насамперед через забезпечення їх житлом (можливо, службовим) та/або надання молодим ученим додаткових довгострокових пільгових кредитів на його будівництво. Навіть, не зважаючи на те, що

такі програми в нашій країні існують, процент їх виконання для зазначених категорій занадто низький;

10) для стимулювання наукової, науково-технічної, науково-педагогічної та інноваційної діяльності молодих учених та професорсько-викладацького складу впровадити систему премій та заохочень як з боку державних, так і місцевих органів влади (наприклад, безоплатно друкувати публікації вчених у журналах, затверджених ВАК України);

11) законодавчо закріпити звільнення від оподаткування частину прибутку підприємств, незалежно від форми їх власності, яка спрямовується на працевлаштування молодих учених та фінансування їхніх наукових досліджень в університетах та установах НАНУ [5];

12) сприяти з боку Міністерства освіти і науки України розвитку національної системи електронних бібліотек і архівів [4];

13) створення Міністерством освіти і науки єдиного централізованого веб-ресурсу з інформацією, що стосується наукових конференцій, симпозіумів, круглих столів і семінарів, які проводяться в Україні, де молоді вчені могли б отримувати необхідну інформацію, обмінюватися досвідом та отримувати допомогу у вирішенні наукових проблем, а також спілкуватися в неформальній обстановці [4];

14) збереження частини податків, які платять ВНЗ і наукові організації, на їх рахунках, з обов'язковим використанням цих коштів на підтримку молодих учених [4].

Висновки. Як бачимо, наука в Україні перебуває в критичному стані, і її майбутнє та майбутнє молодих учених знаходяться під питанням. Спроби безпосереднього стимулювання і популяризації науки в таких умовах малоефективні, тому необхідно створювати умови, в яких результати наукової роботи молодих учених та науковців будуть затребувані на виробництві, в медицині, освітньому, законотворючому процесі та інших галузях, де вони зможуть приносити відчутні результати. Вирішення цього питання потребує, на думку автора, комплексного підходу і вимагає безпосередньої підтримки як з боку місцевих органів влади, так і з боку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демура І. Україна фінансуватиме науку по-новому – Семиноженко [Електронний ресурс] / І. Демура. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ukraina_finansuvati_nauku_po_novomu_seminogenko_1847534.
2. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
3. Лешина М. А. К вопросу актуальности стимулирования преподавателей Российской высшей школы / М. А. Лешина // Управление персоналом. – 2008. – № 21. – С. 23–25.
4. Результаты анкетирования молодых ученых и специалистов региона [Електронний ресурс] // Харьковский областной совет молодых ученых и специалистов. – Режим доступу : <http://scientists.kharkov.ua/our-projects/poll-results>.
5. Янковой В. Наука в университетах [Електронний ресурс] / В. Янковой // Зеркало недели. – 2013. – № 13 (5 апреля). – Режим доступу до електронної версії газети : <http://gazeta.zn.ua/science/nauka-v-universitetah-.html>.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д. філос. н., професор;
Мінц М. О., к. іст. н., доцент.

© Волощук О. Ю., 2013

Дата надходження статті до редколегії 16.10.2013 р.

ВОЛОЩУК Ольга Юрїївна – аспірантка кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: соціологія освіти.